

Symposium 100 jaar vogels ringen

Gijs van Tol

Ruim 180 ringers en genodigden uit alle delen van het land waren op vrijdag 9 september aanwezig op het symposium bij Naturalis in Leiden. Na de zeer geanimeerde ochtendkoffie en het welkomstwoord van Henk van der Jeugd liet de dagvoorzitter Andrea van Pol (voor de meesten bekend van het programma VARA's Vroege Vogels) het dagprogramma soepeltjes en uitstekend verlopen.

Als eerste feliciteerde C.F.W.M. Von Meijenfeldt (*van het Ministerie van EL&I*) het Vogeltrekstation met het bereiken van de mijlpaal van het 100-jarig bestaan. Hij benadrukte het belang van monitoring (cq ringonderzoek) voor het bepalen van de ecologische kwaliteit, de veranderingen en de oorzaken daarvan en het meten van de effecten van het (natuur)beleid. Een visie op mogelijke manieren waarop een Vogeltrekstation ook in de komende 10 jaar voldoende politieke steun kan verwerven kwam mijns inziens niet echt uit de verf. Wel geeft hij aan dat financiële steun in toenemende mate uit andere bronnen zal moeten komen.

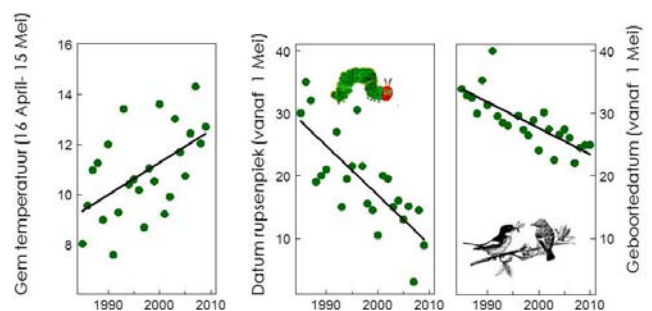
Vervolgens presenteerde Henk van der Jeugd een overzicht van 100 jaar vogels ringen. Aan de hand van foto's (van der Starre die Kieviten lokt, het 'Vogeltrekstation' op Texel, van Ree in de vinkenhut) en een film (spreeuwen vangen op de oude vinkenbaan in Meijndel met Engelen, Perdeck en Voorham) nam hij ons mee langs 100 jaar ringonderzoek. In die periode heeft het ringonderzoek ons heel veel kennis opgeleverd over de bewegingen van vogels tussen broedgebied, stop-over sites en overwinteringsgebieden. Het ringonderzoek is in de loop der tijd steeds professioneler geworden en de aanvankelijke doelstelling, het 'ontdekken van de geheimen van de vogeltrek', is geleidelijk verschoven naar het beantwoorden van gerichte vragen over de connectiviteit van vogeltrek en de populatiedynamica van vogels. Die kennis is ook van groot belang voor de bescherming van vogels. Op dat gebied valt nog veel te ontdekken en ringonderzoek kan daaraan een belangrijke positieve bijdrage leveren!

Daarna volgde een serie van presentaties van onderzoeken waarbij gebruik is gemaakt van (combinaties van) verschillende methoden om vogels te 'merken' en te volgen. Dat varieert van het vrij traditionele gebruik van aluminium ringen,

via kleine zenders of loggers (waarbij de vogels nog steeds moeten worden opgespoord of teruggevangen) tot geavanceerde GPS-loggers die op afstand via satelliet en computer kunnen worden afgelezen en waarvan instellingen evt. kunnen worden bijgestuurd. Een korte samenvatting van deze vier presentaties:

Bonte vliegenvangers en klimaatverandering

Het onderzoek van Christiaan Both (*vakgroep Dierecologie van de Rijksuniversiteit Groningen*) richt zich vooral op de bonte vliegenvanger, en hoe die zich weet aan te passen aan het warmere en daardoor ook vroegere voorjaar. Een belangrijk probleem daarbij is dat die vogels op het juiste moment moeten broeden in het voorjaar, maar dat ze in hun Afrikaanse overwinteringsgebieden slecht kunnen voorspellen wanneer dat voorjaar hier begint. Voor het onderzoek is het bijzonder belangrijk om individuen te kunnen volgen tijdens hun leven, en ook om familierelaties te kennen. In de afgelopen vijf jaar is een mooie stamboom van een geringde populatie van bonte vliegenvangers in Drenthe opgebouwd. Met behulp daarvan kon bijvoorbeeld worden vastgesteld dat ouders die vroeg in het voorjaar aankomen ook jongen krijgen die zelf weer vroeg aankomen. Toch blijkt deze vervroeging van de aankomsttijd (en daarmee van het broedseizoen) nog niet voldoende om optimaal te profiteren van de ook steeds vroeger vallende piek in het rupsenaanbod.

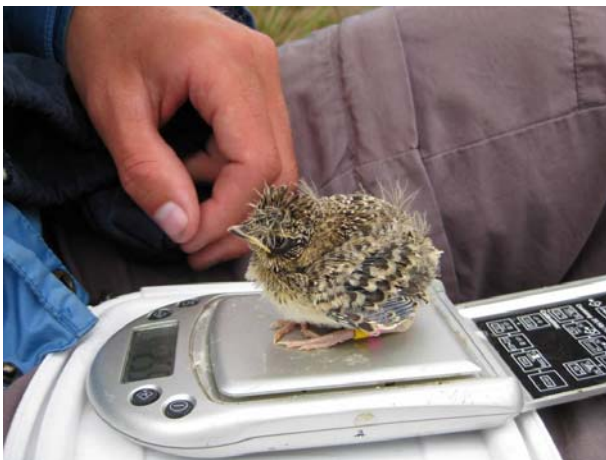
Figuur 1. De voorjaarstemperatuur neemt toe (links), de rupsenpiek vervroegt daardoor (midden), en bonte vliegenvangers gaan vroeger broeden, maar niet vroeg genoeg (rechts).

Is de veldleeuwerik een trekvogel?

Arne Hegemann (*Rijksuniversiteit Groningen*) doet promotieonderzoek aan de veldleeuwerik. Hoewel in Nederland inmiddels meer dan 10 miljoen vogels geringd zijn, weten wij nog steeds weinig over een soort als de veldleeuwerik. Tot voor kort was het bijvoorbeeld nog onbekend waar de Nederlandse broedvogels de winter doorbrengen. Uit de schaarse oude ringgegevens (88.000 geringd, 497 teruggemeld en 35 buitenlandse

ringen) blijkt al dat een deel in Nederland overwintert en een deel naar het zuiden trekt. Een onderzoek met zendertjes in de periode 2007 – 2009 bevestigt deze strategie, maar er zijn grote verschillen tussen de jaren. In de winter van 2007/2008 verblijven 3 van de 7 vogels in de buurt van hun broedgebied; 2 anderen worden in de broedtijd pas weer gezien. In de winter van 2008/2009 is slechts 1 van de 20 vogels in de buurt, en 12 werden pas in het broedseizoen weer gezien. Er blijven dus nog veel vragen over; die kunnen we alleen beantwoorden door het ringen voort te zetten en het ringonderzoek te combineren met moderne methoden zoals analyse van stabiele isotopen.

Figuur 2. Arne Hegemann roept op meer nestjongen te ringen van Nederlandse broedvogels, zoals deze veldleeuwerik.

Licht-loggers, het einde van ringonderzoek?

Raymond Klaassen werkte de afgelopen vijf jaar aan de Universiteit van Lund (Zweden) en heeft zich daar o.a. bezig gehouden met de toepassing van licht-loggers (geolocators). Ook heeft hij veel lef; hij is niet bang om te spreken voor een zaal met ringers, terwijl hij in het programma heeft aangekondigd dat het (traditionele) ringen van vogels weinig zin meer heeft.

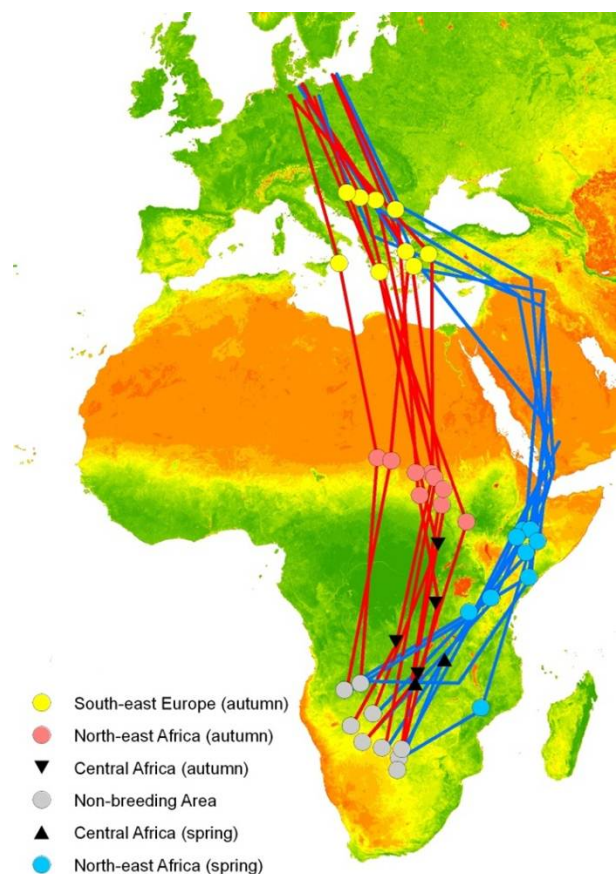
Lichtloggers meten de daglengte en daaruit kan met wat rekenwerk de positie van de vogel ongeveer worden vastgesteld. Om de geregistreerde gegevens te kunnen aflezen moet de vogel echter wel worden teruggevangen. Dat lukt niet altijd even goed, maar Raymond laat spectaculaire resultaten zien van poelsnip en grauwe klauwier.

Van de poelsnip werden 10 exemplaren uitgerust met een logger; daarvan werden er het jaar daarop drie teruggevangen. De poelsnip blijkt na vertrek uit Zweden vrijwel non-stop over Oost-Europa en de Sahara naar het overwinteringsgebied in

Centraal-Afrika te vliegen. Op de voorjaarsstrek pleisterden de drie vogels alleen in het zuidoosten en oosten van Europa voordat ze op hun broedplaats in Zweden werden teruggevangen.

Van de grauwe klauwier werden van de 74 vogels met logger er slechts 13 teruggevangen. Negen loggers konden worden uitgelezen. Op de najaarsstrek pleisterden de klauwieren in Zuidoost Europa, trokken in één ruk de Sahara over en verbleven dan een tijdje in de Sahel. Daarna trokken ze in één ruk over de zone met tropisch regenwoud naar het zuiden van Afrika om te overwinteren. De voorjaarsstrek ging in eerste instantie naar Oost-Afrika en daarna via het Arabisch schiereiland terug naar Zweden, ogenschijnlijk een flinke omweg. Daarmee werd het eerste harde bewijs geleverd voor een dergelijke 'loop-migration'.

Het gebruik van geolocators is momenteel toepasbaar bij vogels met een gewicht vanaf ca 20 gram, en levert vele malen meer informatie over trek- en foerageergebieden dan het traditionele ringen. Dat laatste blijft echter nog steeds van groot belang voor populatiestudies en het bepalen van overleving en reproductie.

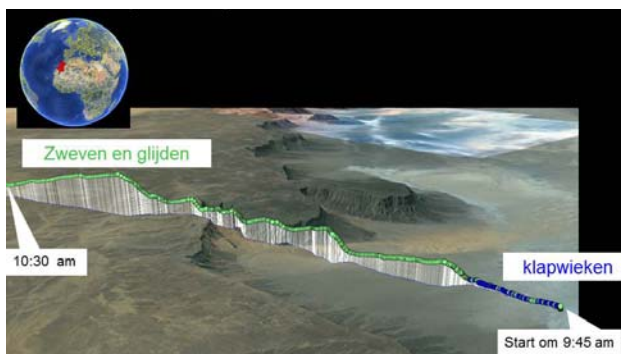

Figuur 3. Voorjaars- (blauw) en najaarsstrek (rood) van negen grauwe klauwieren voorzien van lichtloggers. Alle individuen vertonen een 'loop migration', met verschillende heen- en terugreis.

'Big Brother is watching you!'

Willem Bouten werkt bij het Instituut voor Biodiversiteit en Ecosysteem Dynamics (Universiteit Amsterdam). Met zijn onderzoeksgroep 'Computational Geo-Ecology' bestudeert hij het gedrag en de verspreiding van soorten in relatie tot de abiotische omgeving. Zo wordt er gekeken hoe de vliegstrategie van vogels afhangt van atmosferische omstandigheden (zoals bijvoorbeeld het voorkomen van thermiek), hoe dit de efficiëntie en de duur van de trek beïnvloedt, en hoe dit uiteindelijk leidt tot variatie in broedsucces. In zijn presentatie licht hij het gebruik van een (door zijn groep ontwikkelde) GPS-logger toe. De logger weegt maar twaalf gram, en daarmee kan elke drie seconden gemeten worden waar een vogel zich bevindt en wat hij op dat moment doet. Omdat het mogelijk is om op afstand de gegevens te downloaden, is het niet nodig om de vogel terug te vangen om aan de gegevens te komen. Met behulp van internet kunnen vanuit elke plek op aarde nieuwe instellingen voor een meetprogramma naar een vogel gestuurd worden.

Het meest indrukwekkende voorbeeld in de presentatie is wel de trekroute van de grauwe kiekendief. De positie van de vogel wordt geprojecteerd op de google maps van de Sahara, en op grond van de signalen van de logger kan ook nog worden vastgesteld dat de vogel 's ochtends klapwiekend opstijgt ergens in de Sahara, en dan met benutting van de thermiek met spiralen en glijvluchten op verschillende hoogtes verder naar het zuiden trekt. Maar ook de voorbeelden van het foerageergedrag van kleine mantelmeeuwen zijn ruimschoots de moeite waard!

Figuur 4. De vliegstrategie en het gebruik van thermiek door een trekkende grauwe kiekendief in de Sahara kon met ongelooflijk detail worden vastgelegd, waarbij elke drie seconden een zeer exacte plaatsbepaling en informatie over de aard van de beweging werd verkregen.

Het systeem wordt inmiddels gebruikt op meer dan 250 vogels van 13 soorten. Met de resultaten

kan ook antwoord worden gevonden op toegepaste vragen, zoals bijvoorbeeld landschapsbeheer in relatie tot windparken, vliegvelden en natuurbehoud.

Een genoegeelijk intermezzo vormden de interviews van Andrea van Pol met de 'oude rotten' (Daan Buitenhuis, Kees Terpstra en Hans de Wilde) en met de 'jonge honden' (Bram Ubels en Stefan Sand). Heerlijk, dat gevoel van de 'goede oude tijd', waarin het ringen misschien wel wat simpeler was en waar de vergunning op het politiebureau moest worden opgehaald! Hartverwarmend was ook het enthousiasme van de nieuwe garde. Alleen is het wel opvallend dat er ook bij die jonge garde de vrouwen niet (of nauwelijks?) vertegenwoordigd zijn.

Onder de titel 'Gebruik van ringgegevens voor rode lijst' geeft Ruud Foppen (*Vogelbescherming Nederland*) een visie op waar het met ringen in de nabije toekomst naar toe moet. Hij neemt op bewonderenswaardig soepele wijze deze taak van de verhinderde Robert Kwak over.

Vogelbescherming Nederland stelt groot belang in het wetenschappelijk onderbouwen van de beschermingsnoodzaak. Momenteel wordt daarvoor in een samenwerkingsverband (o.a. met VT, SOVON en Radboud Universiteit Nijmegen) gewerkt aan het opzetten van een 'early warning system' voor de kwaliteit van Nederlandse vogelpopulaties. Ringgegevens zijn daarbij ook belangrijk voor het definiëren van functionele populaties en voor het verkrijgen van gegevens over demografische parameters als reproductie, overleving, immigratie en emigratie.

Met behulp van 'Geïntegreerde Populatie Monitoring' wil Vogelbescherming komen tot een vroegtijdig herkennen van ontwikkelingen die vogelpopulaties bedreigen en inzicht krijgen in de oorzaken van achteruitgang; daarmee kunnen beschermingsacties sneller en effectiever worden uitgevoerd. Ringwerk is essentieel voor het leveren van gegevens voor deze benadering.

Het hoeft geen betoog dat er tijdens de afsluitende borrel weer volop gebruik gemaakt werd van de mogelijkheid om oude bekenden te spreken, ervaringen uit te wisselen en nieuwe contacten te leggen. De bijeenkomst eindigde zoals het ook begon: met een oorverdovend geroezemoes.

Wilt u nog meer horen en zien van het symposium? De DVD met alle lezingen en interviews is nu verkrijgbaar in de webwinkel:

<http://www.vogeltrekstation.nl/winkel/dvd-symposium-100-jaar-vogels-ringen>. Ook bestaat de mogelijkheid om de DVD op te halen tijdens de ringersdag op 10 december a.s. Geef dit dan a.u.b. aan in het veld 'opmerkingen bij deze bestelling' en kies bij verzendkosten voor 'zelf ophalen'. U betaalt dan geen verzendkosten.

Gijs van Tol, gijsvantol@yahoo.com

Geciteerd uit Ringersnet

Gijs van Tol

Naast OHV is Ringersnet een belangrijk medium voor de communicatie tussen ringers (HULDE aan de webmasters!). Naast een snelle uitwisseling van feiten en meningen is Ringersnet soms ook de basis voor gedegen studies, zoals bijvoorbeeld over de mezentrek.

Het is niet de bedoeling om alle informatie-uitwisseling op Ringersnet samen te vatten voor OHV. Toch zijn er zo nu en dan discussies waarvan je denkt: "Hé, dat is misschien wel interessant om dit later nog eens terug te lezen". Dit maal enkele verschillende 'krenten' van 'Ringersnet'.

dode vogels

In juli meldden Rinse van der Vliet en Trinus Haitjema een belangwekkend onderzoek over het risico van verwonding en sterfte van vogels door het vangen met mistnetten. Dit onderzoek is uitgevoerd door acht Amerikaanse onderzoekers van zes verschillende universiteiten en instituten. Bij het onderzoek, dat vooral zangvogels omvatte, waren 22 ringgroepen in de VS en Canada betrokken. Het is daarmee het eerste uitgebreide onderzoek naar de risico's van het vangen met mistnetten. Het volledige verslag van het onderzoek is na te lezen op <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2041-210X.2011.00123.x/pdf>

Uit de resultaten blijkt dat sterfte en verwondingen meestal minder dan 1 procent van de vogels treft, althans bij ringstations met veel ervaring. Er is wel verschil tussen soorten, waarbij de grotere soorten meer risico lopen op gebroken of beschadigde poten, terwijl kleinere vogels meer gevoelig zijn voor stress, verwondingen doordat ze erg verward zitten in het net of beschadiging van de vleugels.

Het vastleggen van deze incidenten is niet alleen van belang om risico's zo veel mogelijk te beperken, maar ook van wetenschappelijk belang,

o.a. bij mark- recapture studies zoals bv CES om eventuele 'ruis' te beperken. Volgens Trinus Haitjema is Denemarken het enige land in Europa waar ringers verplicht zijn om via een formulier melding te maken van vogels die tijdens het vangen/ringen zijn doodgegaan.

De onderzoekers benadrukken verder het belang van een goede training van de ringers en goede protocollen om verwonding en sterfte te voorkomen, en eventuele stress tijdig te signaleren.

Naar aanleiding van dit artikel attenderen Marc van Leeuwen en Klaas van Dijk op het Dutch Wildlife Health Centre (<http://www.dwhc.nl>), dat dode vogels onderzoekt op mogelijke ziektes, parasieten etc.

niet meer ringen?

Op Ringersnet kwam een stukje uit de Volkskrant aan de orde, dat kennelijk was geïnspireerd door het hiervoor genoemde onderzoek. Daarin stelt een 'vogelvriend' dat we na 100 jaar ringonderzoek maar moeten stoppen met ringen; we hebben inmiddels wel genoeg kennis en de sterfte en stress van de vogels bij het vangen en ringen is dus niet meer verantwoord. Bovendien, zo stelt hij, zijn ringers een belangrijke bron van besmetting van vogels met het geel (*Trichomonas*) en een belangrijke vector bij de verspreiding van vogelpest.

Helaas bevat het verhaal diverse halve waarheden. Zo blijkt dat we vaak nog veel te weinig weten van trekgedrag, reproductie en sterfte om een effectieve bescherming van vogels te kunnen garanderen (zie de voorbeelden op het symposium). En bij vogelziekten onderstreept Dr. Robinson van de BTO in 'British Birds' juist het belang van ringonderzoek, dat cruciale informatie levert over de virulentie en de verspreiding van de ziekte.

De directeur van het NIOO en de voorzitter van de Ringersvereniging hebben in een reactie de wat ongenueanceerde uitlatingen recht gezet. Toch blijft het jammer, want het ringwerk is onnodig in een kwaad daglicht gesteld (*zijn er daarom misschien de laatste tijd weer diverse meldingen van doorgesneden mistnetten?*). Gelukkig komt er nog een uitvoeriger artikel in de Volkskrant om een breder publiek te informeren over het belang van ringen bij het onderzoek aan en de bescherming van vogels.